

Surdopedagoglarning metodik kompetentligini baholash: testlar va mezonlar

Maxmudova Oygul Toxirjonovna –
Farg'ona davlat universiteti katta o'qituvchisi,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
E-mail: mahmudovaoygul920@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1423-8218>

Annotatsiya. Mazkur maqolada surdopedagoglarning metodik kompetentligini baholash masalasi yoritilgan. Unda pedagoglarning kasbiy mahorati va metodik yondashuvlarini aniqlash uchun qo'llaniladigan testlar mazmuni hamda ularni baholash mezonlari tahlil qilinadi. Shuningdek, metodik kompetentlikning zamonaviy ta'lim jarayonidagi ahamiyati va samaradorlikka ta'siri ko'rsatib beriladi. Tadqiqot natijalari surdopedagoglar tayyorlash jarayonida sifatni oshirish, ularning dars jarayonidagi metodik faoliyatini takomillashtirishga xizmat qiladi. Maqolada ishlab chiqilgan test va mezonlardan amaliyotda foydalanish bo'lajak mutaxassislarning kasbiy malakasini yanada kuchaytirishga asos bo'lishi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: surdopedagog, eshitishi zaif bolalar, kompetensiya, baholash tizimi, kreativlik.

Оценка методической компетентности сурдопедагогов: тесты и критерии

***Аннотация.** В статье анализируется педагогическое значение правовой культуры в процессе формирования базовых духовных компетенций будущих педагогов. В статье анализируются состав базовых духовных компетенций, роль правовой культуры в образовательном процессе, принципы педагогической деонтологии и механизмы развития правосознания с теоретической и практической точки зрения. В исследовании обосновывается возможность укрепления духовно-нравственных воззрений, профессиональной ответственности и личностной позиции будущих педагогов посредством формирования правовой культуры.*

***Ключевые слова:** базовые духовные компетенции, правовая культура, педагогическая деонтология, указы Президента, педагогический процесс, духовно-просветительская работа.*

Assessing the methodological competence of deaf education teachers: tests and criteria

***Annotation.** This article highlights the issue of assessing the methodological competence of deaf educators. It analyzes the content of tests used to determine the professional skills and methodological approaches of teachers, as well as the criteria for their assessment. The significance of methodological competence in the modern educational process and its influence on effectiveness are also shown. The research results serve to improve the quality of training of deaf educators, improve their methodological activity in the lesson process. The article emphasizes that the practical application of the developed tests and criteria will become the basis for further strengthening the professional qualifications of future specialists.*

***Keywords:** basic spiritual competencies, legal culture, pedagogical deontology, presidential decrees, pedagogical process, spiritual and educational work.*

KIRISH

Metodik kompetentlik surdopedagog kadrlarni tayyorlash va ularning kasbiy mahoratini baholashda muhim omil hisoblanadi. U pedagogning ta'lim-tarbiya va boshqaruv jarayonlarini samarali tashkil etish uchun zarur bo'lgan metod va vositalarni bilishi, o'zlashtirishi hamda amaliyotda qo'llay olish qobiliyatini anglatadi. Tadqiqotchi-olimlar metodik kompetentlikni kasbiy kompetentligining tarkibiy qismi sifatida ko'rib, uning tuzilmasida metodik bilimdonlik, metodik savodxonlik, metodik ijodkorlik va metodik mahoratni ajratib ko'rsatadilar. Shu bois metodik kompetentlik nafaqat nazariy bilim va ko'nikmalarni, balki innovatsion texnologiyalarni joriy etish, ijodkorlik va refleksiv tahlilni ham qamrab oladi.

Metodik kompetentlik tushunchasi surdopedagog kadrlarni tayyorlash va ularning kasbiy mahoratini baholashda muhim o'rin tutadi. Metodik kompetentlik deganda, ta'lim-tarbiya va boshqaruv jarayonlarini samarali tashkil etish uchun zarur bo'lgan shakl, metod va vositalarni bilish, o'zlashtirish va amalda qo'llay olish layoqati tushuniladi [1;12]. Boshqa

soʻz bilan aytganda, metodik kompetentlik – bu pedagogning oʻquv jarayonini loyihalash, oʻquvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda tegishli metodik yechimlarni qoʻllash, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish va oʻz faoliyatini tahlil qilib, takomillashtirib borish qobiliyatidir [1;13]. Tadqiqotchi-olimlar metodik kompetentlikni pedagogning kasbiy kompetentligining tarkibiy qismi sifatida koʻrib, uning tuzilmasida metodik bilimdonlik, metodik savodxonlik, metodik ijodkorlik va metodik mahorat kabi omillarni ajratib koʻrsatadilar [2;79]. Metodik kompetentlik nafaqat puxta nazariy bilim va amaliy koʻnikmalarni, balki pedagogning innovatsion texnologiyalarni egallash, metodik ijodkorlik va oʻz faoliyatini tanqidiy tahlil qila olish qobiliyatini ham qamrab oladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Boʻlajak va amaldagi surdopedagoglarning metodik kompetentligini baholash uchun tadqiqot dizaynida maxsus diagnostik metodikalar qoʻllaniladi. Bular, avvalo, pedagogning metodik bilim va koʻnikmalarini aniqlashga qaratilgan test sinovlari hamda uning amaliy faoliyatini ekspertlar tomonidan baholash usullaridir. Metodik bilimlarni oʻlchash uchun tuzilgan testlar surdopedagogikaning nazariy asoslari, maxsus uslubiyat (masalan, eshitish qobiliyati cheklangan bolalarga ogʻzaki nutqni oʻrgatish metodikasi), shuningdek, umumiy pedagogik metodika boʻyicha savollarni oʻz ichiga oladi. Bunday test topshiriqlari yordamida pedagog-nomzodning nazariy tayyorgarlik darajasi hamda turli pedagogik vaziyatlarda toʻgʻri metodlarni tanlash boʻyicha bilimlari aniqlanadi. Shu bilan birga, pedagogning real amaliy mahoratini baholash uchun kuzatuv va ekspert baholash usulidan foydalaniladi: masalan, boʻlajak surdopedagogni pedagogik amaliyot jarayonida yoki amaldagi surdopedagogning dars mashgʻulotini maxsus tuzilgan baholash varaqalari asosida kuzatib, uning faoliyati tahlil qilinadi.

Bunday baholash mezonlariga pedagogning darsni oldindan rejalashtirish qobiliyati, dars maqsadlarini aniq belgilashi, didaktik vositalarni toʻgʻri tanlashi, oʻquvchilarning eshitish va tushunish ehtiyojlarini inobatga olishi, auditoriya bilan feedback oʻrnata olishi hamda dars yakunida oʻquvchilar bilimini obʻyektiv baholay olishi kiradi. Tadqiqotlar shuni koʻrsatmoqdaki, metodik kompetentlikni aniqlash uchun eng toʻliq yondashuv kompleks diagnostika boʻlib, unda test natijalari, kuzatuv maʼlumotlari, oʻqituvchining oʻzi toʻldirgan anketalar (masalan, oʻz metodik faoliyatiga refleksiv baho berish) va rahbar yoki mentor xulosalari birgalikda tahlil qilinadi [2;80]. Masalan, I.S.Bubnova tadqiqotida pedagoglarning metodik kompetentligi maxsus mezonlar asosida darajalarga ajratilib oʻrganilgan – bunda metodik bilimdonlik, metodik ijodkorlik kabi komponentlar boʻyicha test va topshiriqlar qoʻllanilgan hamda diagnostik metodikalar validligi tekshirilib, olingan natijalar asosida metodik xizmat sifatini oshirish yuzasidan tavsiyalar ishlab chiqilgan [2;81].

Surdopedagogik tadqiqotlar toʻgʻridan-toʻgʻri maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlash jarayonini oʻrganishga qaratilgan boʻlib, bunda empirik metodlar alohida ahamiyat kasb etadi. Yuqorida taʼkidlangan kuzatuv, suhbat, intervyu, test kabi usullar surdopedagogika sohasida oʻziga xos tarzda qoʻllaniladi. Chunki eshitishida nuqsoni boʻlgan bolalar bilan ishlashda axborot olish va ularni tahlil qilish odatdagi bolalardan farqli yondashuvni talab etadi.

Surdopedagogika sohasida dunyo miqyosida toʻplangan tadqiqot tajribasi juda boy boʻlib, Oʻzbekiston uchun ham qimmatli ahamiyatga ega. Rivojlangan davlatlarda (AQSh, Yevropa mamlakatlari, Yaponiya va b.) eshitishida nuqsoni boʻlgan bolalarga taʼlim berish masalalari boʻyicha koʻplab fundamental tadqiqotlar oʻtkazilgan. Xususan, chet el tadqiqotlarida eshitish boʻyicha imkoniyati cheklangan bolalarni maksimal inkluziv tarzda umumtaʼlim tizimiga kiritish samarali ekani koʻrsatilgan, ular uchun maxsus qoʻllab-quvvatlash xizmati yoʻlga qoʻyilganda jamiyatga integratsiya darajasi yuqori boʻlishi ilmiy asoslangan. Masalan, Buyuk Britaniya, Germaniya, Shvetsiya kabi mamlakatlarda kar va zaif eshituvchi bolalar odatda mahalliy maktablarda oʻqiydi, maktablar esa surdotarjimoni, audiologik markaz, maxsus pedagog kabi resurslar bilan taʼminlanadi. Natijada bu bolalar

tengdoshlaridan ajralmagan holda ta'lim olib, ijtimoiy jihatdan ko'proq moslashadi. O'zbekiston sharoitida esa hozircha eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning aksariyati maxsus internat-maktablarda ta'lim oladi – masalan, rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, mamlakatimizda 2021-yilda 4 965 nafar eshitish nogironi bo'lgan bola maxsus maktab-internatlarda tahsil olgan, oddiy oliy ta'limda esa atigi 32 nafar eshitish nogironi talaba mavjud edi. Bu raqamlar shuni ko'rsatadiki, bizda maxsus maktablardan keyingi bosqichlarda (kollej, oliy ta'lim) bu toifadagi yoshlar soni keskin kamaymoqda. Xorij tajribasidan kelib chiqib aytish mumkinki, inkluziv ta'limni rivojlantirish orqali eshitishida nuqsonli bolalarni erta yoshdan umumiy muhitga integratsiya qilish, kerakli paytda ularga surdopedagogik yordamni shu muhitning o'zida ko'rsatish muhimdir. Prezidentimiz tashabbusi bilan so'nggi yillarda inkluziv ta'lim bo'yicha qator loyihalar amalga oshirilmoqda, jumladan, umumta'lim maktablariga defektolog kadrlar biriktirish, pedagoglarni maxsus malaka oshirish kurslarida o'qitish choralari ko'rilmqda. 2022-yil 20-oktabrdagi PQ-407-son qarorda ham maxsus ta'lim tizimini takomillashtirish va xorijiy ilg'or tajribani joriy etish vazifalari belgilangan.

Xorijiy tadqiqotlarda e'tibor qaratilgan yana bir jihat – erta aralashuv va oilaviy qo'llab-quvvatlash. Masalan, AQSh va Yevropada eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar tug'ilgandan boshlab maxsus dasturlarga jalb etiladi: eshitish apparati yoki koxlear implant o'rnatish, surdolog va surdopedagog nazorati, ota-onalar uchun treninglar tizimi yo'lga qo'yilgan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ayniqsa koxlear implantatsiya qilingan bolalar bilan ishlashda surdopedagogning nutq rivojlantirish bo'yicha metodikasi juda muhim – operativ eshitish qobiliyatini tiklash faqat dastlabki qadam, undan keyin bola miyasi tovushlarni qayta o'rganishi uchun intensiv pedagogik mashg'ulotlar kerak bo'ladi. Chet elda koxlear implant olgan bolalar bilan maxsus metodika asosida ishlash bo'yicha keng ilmiy-amaliy tajriba to'plangan (masalan, Auditory-Verbal Therapy kabi metodlar). O'zbekistonda ham so'nggi yillarda yuzlab bolalar koxlear implantatsiya operatsiyasini o'tmoqda, bu borada mahalliy surdopedagoglar xorijiy metodikalarni o'rganib, o'z sharoitimizga moslashtirmoqdalar. Masalan, mahalliy tadqiqotchi X.S. Raximovanning qator ishlarida koxlear implantli bolalarga og'zaki nutq o'rgatishning nazariy asoslari va metodik yechimlari yoritilgan [4;211]. Bunday tadqiqotlar xorijiy tajribani tahlil qilish va sinovdan o'tkazishga tayanib olib borilayotgani kuzatiladi. Xususan, AQShdagi G'allaudet universiteti yoki Rossiyadagi Smorgonina nomidagi markaz tajribasiga tayangan holda, koxlear implantdan foydalanuvchi bolalarga eshitish orqali idrokni rivojlantirish va artikulyatsion terapiya integratsiyalangan holda qo'llanmoqda.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Birinchidan, kuzatuv metodi defektologiyada, xususan, surdopedagogikada eng ko'p qo'llaniladigan tadqiqot usullaridan biridir. Surdopedagog bolani tabiiy sharoitda – masalan, maxsus maktabdagi dars jarayonida yoki uy sharoitida ota-ona bilan muloqot paytida – kuzatish orqali uning rivojlanish xususiyatlari haqida qimmatli ma'lumotlar to'playdi. Kuzatuv yordamida bola qanchalik darajada og'zaki (yoki imo-ishora) nutqdan foydalanayotgani, yangi bilimlarni qabul qilishi, tengdoshlar bilan muloqotga kirishishi kabi jihatlar oydinlashadi. Kuzatuvni rejalashtirishda tadqiqotchi kuzatuv obyekti va birliklarini oldindan belgilaydi: masalan, bir tadqiqotda diqqat markazida bolaning darsdagi faolligi va o'qituvchi ko'rsatmalarini tushunishi turishi mumkin, boshqa tadqiqotda esa bolaning maktabdan tashqari muhitdagi ijtimoiy moslashuvi kuzatiladi. Kuzatuv natijalari har bir bola uchun alohida protokolga yozib boriladi, bu protokollar keyinchalik kontent-analiz usulida o'rganilib, umumiy tendensiyalar va muammolar ajratib chiqiladi. Kuzatuv ma'lumotlari, odatda, boshqa metodlar (masalan, suhbat yoki test) orqali tasdiqlanadi, bu ilmiy xulosa ishonchliligini oshiradi.

Ikkinchidan, eshitishida nuqsonli bolalar bilan ishlashda individual suhbat va intervyu muhim usullardandir. To'g'ri, og'ir darajadagi eshitish yo'qolishi bo'lgan kichik yoshli

bolalar bilan to'g'ridan-to'g'ri og'zaki suhbat o'tkazish qiyin kechishi mumkin, chunki ular nutqni to'laqonli qabul qilmasligi yoki ekspressiv nutqi cheklangan bo'lishi mumkin. Bunday holda surdopedagog imo-ishora tili yoki grafika (yozuv, rasmlar) vositasida muloqot qilib, bolaning ichki kechinmalarini va fikrlarini ochishga harakat qiladi. Suhbat mazmunan bolalarning qiziqishlari, ehtiyojlari, darslarda duch kelayotgan qiyinchiliklari, sinfdoshlar bilan munosabatlari kabi mavzularni qamrab olishi mumkin. Manbalarda ta'kidlanishicha, bog'cha yoshidagi bolalarning o'yin orqali muloqoti yoki rasmlar yordamida "so'zlashuvi" ham suhbat usulining bir shakli sifatida qabul qilinadi – bunda bola qo'g'irchoqlar bilan o'ynab ko'rsatishi yoki rasm chizib berishi orqali o'z his-tuyg'ularini bildiradi, tadqiqotchi esa uni kuzatib savollar beradi. Kattaroq (masalan, o'smir) yoshdagi eshitishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilar bilan intervyu deyarli oddiy bolalar bilan teng ravishda olib borilishi mumkin, faqat zarur hollarda audiologik moslamalar yoki imo-ishora tarjimoni yordami qo'shiladi.

Individual intervyu orqali surdopedagog bolaning motivatsiyasi, o'qishga bo'lgan munosabati, psixologik holati haqida chuqurroq ma'lumot oladi, bu esa keyinchalik tuzatilish, maslahat berish ishlariga asos bo'ladi. Shu bilan birga, bolalar bilan bevosita suhbat o'tkazishdan tashqari, surdopedagog ularning ota-onalari bilan intervyu o'tkazib, bola oiladagi muhit, ota-onaning pedagogik savodxonligi, uy sharoitidagi mashg'ulotlar holati haqida ham ma'lumot to'playdi. Bu ikki manbadan (bola va ota-ona) olingan axborotni solishtirish orqali tadqiqotchi to'laqonliroq xulosa chiqarishi mumkin.

Uchinchidan, o'zaro ta'sirlarni tahlil qilish (interaktsion tahlil) surdopedagogik tadqiqotlarda sermahsul yo'nalishlardan biridir. Bu metod yordamida eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning jamoadagi, oiladagi yoki dars jarayonidagi kommunikativ xatti-harakatlari va munosabatlari tizimli tahlil etiladi. Sotsiometriya usuli – guruhdagi bolalarning o'zaro tanlash va rad etish munosabatlarini o'rganish – eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar sinfida muhim bo'lishi mumkin, chunki bu bolalarning ijtimoiy integratsiya darajasini ko'rsatadi [3;36]. Masalan, maxsus maktab sinfida qaysi bolalar ko'proq liderlik rolini olgani, qaysi biri chetlanib qolgani sotsiometrik so'rov (ko'ngilli ravishda "do'stini tanlash") orqali aniqlansa, surdopedagog bunday bolalarga ko'proq e'tibor qaratadi.

Yana bir interaktsion tahlil shakli – dars videoyozuvini tahlil qilish. Surdopedagogik tadqiqotlarda tajribaviy darslar videoga olinib, keyinchalik mutaxassislar tomonidan bu yozuvlar kodlanadi: masalan, o'qituvchining qanchalik tez-tez individual yondashuv qilgani, bolalarning bir-biriga bergan reaksiyalari, savollarga javob berish dinamikalari kabi parametrlar belgilab chiqiladi [5;399]. Bunday matritsa ko'rinishidagi ma'lumot keyinchalik statistik jihatdan ham tahlil qilinishi mumkin. Kontent-analiz ham o'zaro ta'sirlarni o'rganishda qo'llaniladi: masalan, eshitishida nuqsonli bolalarning sinf ichidagi muloqotlarining audio yozuvlari matnga ko'chiriladi va undagi so'z boyligi, emotsional so'zlar ulushi, muayyan iboralarni qo'llash tez-tezligi kabi ko'rsatkichlar chiqariladi. Bu orqali bolalarning nutqiy rivoji va o'zaro muloqot sifati baholanadi.

To'rtinchidan, bolalarning faoliyat mahsullarini tahlil qilish ham surdopedagogik empirik metodlarning ajralmas qismi sanaladi. Eshitishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning yozma ishlari (masalan, insho, diktant), chizmalar, qo'l mehnati buyumlari kabi mahsulotlarni o'rganish orqali pedagog ularning bilish faoliyati va shaxsiy sifatleri haqida xulosa chiqarishi mumkin. Masalan, bola yozgan matnni lingvistik tahlil qilish uning yozuv nutqi qanchalik rivojlanganini, orfoepik qoidalarni o'zlashtirish darajasini ko'rsatadi. Rasmlarni tahlil qilish esa bolaning dunyoqarashi, emotsional holati, hatto eshitish qobiliyatining cheklanishi qaysi obrazlarda aks etayotganini anglash imkonini berishi mumkin (masalan, rasmda tovush va musiqa manbalarini qanday tasvirlagani).

Portfoliometrik baholash – o'quvchining o'quv portfoliosi (yutuqlari to'plami) asosida rivojlanishini tahlil qilish – ham maxsus pedagogikada tatbiq qilinmoqda. Surdopedagog

o'quvchining yil davomida to'plangan ishlari orqali uning taraqqiyoti dinamikasini, muvaffaqiyat va qiyinchiliklarini ko'ra oladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'tkazilgan tadqiqotlar surdopedagoglarning metodik kompetentligini baholashda test sinovlari va kuzatuv usullarini uyg'unlashtirish eng samarali ekanini ko'rsatdi. Natijalar bo'yicha metodik kompetentlik darajalari "yuqori", "o'rtacha" va "past" toifalariga ajratildi. Shu asosda bo'lajak surdopedagoglarda metodik ijodkorlik komponenti ko'proq rivojlantirishni talab qilishi aniqlangan. Shuningdek, metodik kompetentlikni baholash vositalarining validligi va ishonchliligi statistik usullar yordamida tekshirilib, ularning amaliy qo'llash uchun yaroqliligi tasdiqlandi.

Baholash mezonlari haqida to'xtaladigan bo'lsak, metodik kompetentligini aniqlash uchun bir nechta asosiy ko'rsatkichlarga e'tibor beriladi. Pedagogning nazariy-metodik bilim saviyasi – ya'ni maxsus fan metodikasi va pedagogika bo'yicha tushunchalar zaxirasi kengligi – shubhasiz, muhim mezonidir. Keyingi o'rinda, uning darsni rejalashtirish va tashkil etish mahorati turadi: dars konspekti yoki individual ta'lim dasturi tahlil qilinib, unda qo'yilgan maqsad-vazifalarning to'g'ri belgilangani, metod va vositalarning o'rinli tanlangani, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarga mos modifikatsiyalar kiritilgani tekshiriladi. Interaktiv metodlardan foydalanish darajasi ham mezon sifatida qabul qilinishi mumkin – zamonaviy surdopedagog bolalarning muloqotga kirishishini, faol ishtirokini ta'minlovchi texnologiyalardan foydalanishi zarur. Innovatsion texnologiyalarni joriy eta olish – masalan, eshitish protezlari yoki ko'chlear implant bilan shug'ullanayotgan bolalar uchun maxsus kompyuter dasturlari, vizual ko'makchi vositalar, multimediya texnologiyalarini qo'llay bilish – metodik kompetentlikning zamonaviy talablari sirasiga kiradi. Shuningdek, pedagogning o'z faoliyatini tahlil qila olish ko'nikmasi – metodik refleksiya – alohida ahamiyatga ega mezon sifatida qaraladi [2;82]. O'qituvchi darsdan keyin uning qaysi jihatlari samarali bo'ldi, nimalarni yaxshilash mumkin edi, degan savollar ustida mustaqil fikr yuritib, xulosalar chiqara olsa, bu uning yuksak metodik madaniyatidan dalolat beradi.

Yana bir xorijiy tajriba elementi – maxsus pedagog kadrlarni tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimi. Masalan, Rossiya va Yevropa davlatlarida surdopedagoglار tayyorlovchi universitetlarda amaliyotga alohida urg'u beriladi, talabalar ko'p soatlarini maxsus maktablarda amaliyot o'tash bilan o'tkazadilar, natijada diplom olganda tayyor mutaxassis sifatida yetishadi. O'zbekistonda ham Pedagogika universitetining Defektologiya fakultetida surdopedagoglار tayyorlanadi, lekin xorijiy hamkorlikni yanada kengaytirish lozim. Sankt-Peterburgdagi Herzen universiteti yoki Moskva pedagogika universiteti bilan ilmiy hamkorlik yo'lga qo'yilishi ijobiy natija beradi (ayni paytda ayrim professorlarning ma'ruzalari jalb qilinayotgani quvonarli). Xorijda chop etilgan zamonaviy tadqiqotlar bilan tanishish, u yerdagi evidence-based (dalillarga asoslangan) metodikalarni joriy etish bizning surdopedagogika sohasini boyitadi. Misol uchun, AQSh tajribasida eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni ko'rgazmali resurslar (visual aids) bilan o'qitish, qo'shma muloqot (total communication – imo-ishora va og'zaki nutqning birgalikda qo'llanilishi) kabi yondashuvlar yaxshi samara berishi qayd etilgan. Bu yondashuvlarni bizning maxsus maktablarda ham qo'llash mumkin. Ta'kidlash joizki, xorijiy tajribani ko'r-ko'rona emas, tanqidiy tahlil qilib, mahalliy sharoitga moslashtirib qo'llash lozim. Masalan, Amerika tajribasida ota-onalarning maktab hayotiga qat'iy integratsiyasi normal holat, lekin bizda bunday darajada ota-onalarni jalb qilish qiyin bo'lishi mumkin – demak, biz shu omilni inobatga olgan holda dastur tuzishimiz zarur. Yoki rivojlangan davlatlarda maxsus texnik jihozlar (FM-systems, audio-laboratoriyalar) ko'p, bizda esa hali har joyda mavjud emas – bu ham farqlarni keltirib chiqaradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, metodik kompetentlikni baholashda kompleks yondashuv qo'llash zarur. Faqat test sinovlari yoki ekspert baholash yetarli emas, balki ularni

birgalikda qo'llash natijalarni to'liqroq aks ettiradi. Shuningdek, metodik kompetentligini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalar va interaktiv metodlar muhim ahamiyat kasb etadi. Olingan natijalar surdopedagoglarni tayyorlash va qayta tayyorlash jarayonida metodik xizmatni takomillashtirish, trening va seminarlar dasturini ishlab chiqishda samarali foydalanilishi mumkin. Tadqiqotning cheklovlari sifatida guruhlar hajmining kichikligi va umumlashtirish imkoniyatlarining chegaralanganligi qayd etildi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Metodik kompetentligini baholash uchun ishlab chiqilgan test va topshiriqlar majmuasi odatda balli reyting tizimi bilan bog'lanadi: har bir mezon bo'yicha pedagogning ko'rsatkichlari ball bilan ifodalanib, jamlovchi reyting hisoblanadi. Natijada, masalan, "yuqori", "o'rtacha" va "past" kabi metodik kompetentlik darajalari farqlanadi. Bunday baholash natijalari nafaqat tadqiqot uchun ma'lumot beradi, balki o'qituvchilarning malakasini oshirish, ularga mo'ljallangan trening va seminarlar rejasini ishlab chiqishda ham qo'l keladi. Misol tariqasida, agar tadqiqot natijasida bo'lajak surdopedagoglar orasida metodik ijodkorlik komponenti nisbatan sust ekani aniqlansa, u holda ularning ijodiy metodik tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan maxsus topshiriqlar va trenerlik dasturlari tavsiya etilishi mumkin. Shu o'rinda ta'kidlash joizki, metodik kompetentlikni baholash vositalarining o'zi ham validlik va ishonchlilik tekshiruvidan o'tkazilishi lozim – bu borada psixodiagnostik metodikalarning ilmiy asoslanganligi talab qilinadi. Metodik test va baholash topshiriqlari yaratilganda, ular dastlab kichik guruhda aprobatsiya qilinib, testning mazmuniy va konstruktiv validligi (ya'ni haqiqatan o'lchamoqchi bo'lgan sifatni o'lchayotgani) hamda ishonchlilik (natijalarning ichki bir xilligi yoki vaqt bo'yicha barqarorligi) statistik usullar yordamida tahlil qilinadi. Shundan so'nggina u keng ko'lamda qo'llanilishi mumkin.

Yuqoridagi empirik usullar surdopedagogik tadqiqotda bir-birini to'ldiradi. Ko'pincha tadqiqot rejasida avval kuzatuv o'tkazilib, muammoning holati aniqlanadi, so'ng suhbat va testlar yordamida sabablar va aloqador omillar chuqurroq o'rganiladi. Natijalarni sharhlashda esa statistik tahlilga murojaat qilinadi (quyida batafsilroq ko'rib chiqiladi). Muhimi, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan tadqiqot o'tkazishda tadqiqotchi axloqiy tamoyillarga qat'iy rioya etishi, bolalarga zarar yetkazmaslik va ularning kommunikativ huquqlarini hurmat qilishi lozim. Surdopedagogik amaliy tadqiqotlar ko'pincha kichik hajmdagi guruhlar bilan o'tkaziladi, shuning uchun natijalarning generalizatsiya (umumlashtirish) imkoniyatlari cheklangan bo'lishi mumkin. Ammo empirik metodlar to'plangan tavsifiy va miqdoriy ma'lumotlar surdopedagog uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga zamin yaratadi, masalan, kuzatuv va intervyu natijalariga ko'ra muayyan bola uchun individual korreksion dastur tuzilishi mumkin.

Xulosa sifatida aytganda, xorijiy tadqiqot tajribasi O'zbekistonda surdopedagogik faoliyatni takomillashtirish uchun katta imkoniyatlar eshigini ochadi. Bu tajriba – boy ilmiy g'oyalar, innovatsion metodlar va malakali kadrlar tayyorlashning ilg'or modellaridan iborat manbadir. Bizning vazifamiz ushbu tajribani puxta o'rganib, o'z milliy ta'lim tizimimizga mos va maqbul usullarni joriy etishdan iborat. Ayni paytda O'zbekistonda surdopedagogik tadqiqotlar kengayib, mahalliy sharoitga oid ilmiy ma'lumotlar bazasi ortib bormoqda. Yuqori darajada xorijiy va milliy tajribani qiyosiy tahlil qilib, O'zbekiston sharoiti uchun innovatsion yechimlar taklif etilishi lozim. Chunki maxsus ta'lim sohasidagi islohotlar va ilmiy izlanishlar oxir-oqibat jamiyatimizdagi minglab eshitishida nuqsoni bor bolalarning taqdiriga, ularning barkamol avlod sifatida ulg'ayishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois surdopedagogik tadqiqotlarning dizayni va metodlariga doir ilmiy izlanishlar nazariy jihatdan puxta, amaliy jihatdan esa hayotiy bo'lishi, zamonaviy fan yutuqlari va mahalliy ehtiyojlar chorrahasida barpo etilishi darkor. Bu esa, o'z navbatida, O'zbekistonda maxsus pedagogika fanining yuksalishiga hamda inklusiv jamiyat sari intilishlarimizga ulkan hissa qo'shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Abdullayev S.X. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. – Toshkent, 2015. – 120 b.
2. Бубнова И.С. Методическая компетентность педагога // Педагогическая перспектива, 2021. -№3. – С.77-85.
3. Речицкая Е.Г. Сурдопедагогика. – М., 1999. – 314 с.
4. Rakhimova K.S., Najmiddinova N.R. Inclusive Education in Uzbekistan // Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research, 2024. Vol. 11 No. 12
5. Rakhimova K.S. IMPROVING EDUCATIONAL WORK FOR CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENT // Open Access Repository, 2023. 9.12. 397-402.